

Г. О. Козинець,
аспірант, Кіровоградський національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

G. Kozinets,
graduate student, Kirovograd National Technical University

THE THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE ESSENCE OF INTELLECTUAL CAPITAL

У статті проаналізовано різні підходи до визначення сутності поняття "інтелектуальний капітал" та сформульовано авторське визначення інтелектуального капіталу.

In the article are analyzed different approaches to determining the essence of the notion "intellectual capital" and formulated the author's definition of intellectual capital.

Ключові слова: інтелект, капітал, інтелектуальний капітал, знання, інтелектуальні активи.
Key words: intellect, capital, intellectual capital, knowledge, intellectual assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна економіка, як і суспільство в цілому, перебуває у постіндустріальній фазі розвитку. Постіндустріальне суспільство — це насамперед суспільство, в економіці якого завдяки науково-технічній революції відбувається перехід від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, зростає роль освіти й науки як стратегічних факторів забезпечення соціально-економічного прогресу, домінуючу роль серед виробничих ресурсів починають відігравати інформація та знання, а всі сфери матеріального та нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного приросту й оновлення знань. Паралельно з появою нових відкриттів у науці та техніці, розширенням технологічних можливостей та їх впливу на характер розвитку виробництва та суспільства в цілому, зростає роль й самої людини в економіці, як джерела знань та генератора провідних інновацій. Переважно розумова діяльність сучасного працівника підносить його на щабель вище, перетворюючи з найманого працівника на інвестора інтелектуального капіталу.

Усе це обумовлює перехід на новий рівень розвитку, який називають новою економікою (економікою знань). Саме за умов економіки знань яскраві ідеї, креативне мислення, постановка нових задач, чіткі методи їх реалізації сприяють отриманню доходів, а інтелектуальний капітал стає домінуючим чинником економічного розвитку. Сьогодні саме інтелектуальний капітал визначає темп і рівень розвитку як окремого підприємства, так і національної економіки. Перехід на новий етап розвитку економіки та підвищення ролі інтелектуального капіталу створили необхідність розробки механізмів управління ним. Проте дослідження механізму управління інтелектуальним капіталом потребує насамперед вивчення сутності даного поняття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною основою для розгляду сутності інтелектуального капіталу є дослідження таких зарубіжних вчених, як Дж. К. Гелбрейт, Л. Едвінссон, М. Ме-

Таблиця 1. Теоретичні підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу

Назва підходу	Автори	Визначення поняття «інтелектуальний капітал»
1	2	3
Структурний підхід	Л. Едвінссон М. Мелоун	Усі види ресурсів сучасного підприємства, що не піддаються традиційним оцінкам. Сума людського та структурного капіталів
	К. Тейлор	Інтелектуальний капітал компанії складають знання її співробітників, накопичені ними при розробці продуктів та наданні послуг, а також її організаційна структура та інтелектуальна власність
	В. Баранчєв	Своєрідна піраміда нематеріальних активів, в якій вони розташовані за окремими рівнями: творча складова – люди, згодом системи, що підтримують творчість, потім результати творчості; результати їх захисту; результати задоволення споживачів
Функціональний підхід	О. Кендюхов	Здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученими зі сторони
	О. Стрижак	Сукупність здібностей та знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу
	М. Мещерякова	Взаємозв'язок сили бренду компанії, її відносин з партнерами та клієнтами, а також інтелектуального потенціалу співробітників, їх відносин з партнерами та клієнтами компанії, що забезпечує генерацію додаткової вартості та конкурентоспроможність підприємства на ринку
Система відносин	О. Морозов	Економічні відносини з приводу відтворення і відчуження результатів інтелектуальної (креативної) діяльності, що виникають між носіями інтелектуальних здібностей, що приймають форму інтелектуальної власності, та її потенційними споживачами
	В. Кузьмінський	Система відносин економічних суб'єктів щодо раціонального, стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для виробництва конкурентних товарів і послуг, підвищення рівня життя, розв'язання проблем нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоналізованих економічних інтересів суб'єктів
Знання	В. Іноземцев	Інформація й знання, які відіграють роль «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі та імідж підприємства
	Х. Макдональд	Знання, що є в організації і можуть використовуватися для одержання різних переваг перед конкурентами
Інтелектуальні активи	Д. Клейн Л. Прусак	Інтелектуальний матеріал, що формалізований, зафіксований, і його використовують для виробництва цінного майна
	Т. Андрусенко	Сукупність нематеріальних активів, які складаються із засобів індивідуалізації, відносин з клієнтами, об'єктів промислової власності та фахових знань персоналу підприємства
Людський капітал	М. Гаджисєва	Сукупність людського капіталу організації та об'єктивних факторів у вигляді нематеріальних активів, включаючи патенти, ліцензії, ноу-хау, торговельні марки, а також організаційні структури, електронні мережі, бази даних, системи зв'язку
Людський капітал	В. Садовський Є. Стеценко	Сукупність знань, навиків, досвіду, які є невід'ємними від його носія – живої людської особи
	В. Супрун	Сукупність знань, навичок, вмінь людини, її мобільності (здатність сприймати нову інформацію, навчатися, проходити перепідготовку, пристосовуватися до нових умов) та здібності до творчості (як унікальної діяльності людини), які забезпечують можливість створення продукту в процесі руху інтелектуального капіталу та нематеріального потенціалу суспільства, у тому числі й у вигляді нематеріальних активів

Джерело: складено автором на основі джерел [1, 4—8, 11—14].

лоун, Д. Клейн, Л. Прусак, Х. Макдональд, Т. Стюарт, Д. Даффі, Е. Брукінг, Д. Белл, а також вітчизняних авторів, серед яких можна виділити Б. Леонтьєва, А. Гапоненко, А. Чухна, М. Бендикова, Е. Джамай, О. Бутнік-Сіверського, О. Кендюхова, Н. Гавкалову, О. Стрижак та інших. Не зважаючи на те, що темі інтелектуального капіталу присвячено багато наукових праць, єдиного підходу до визначення сутності даного поняття не існує.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження та узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення сутності інтелектуального капіталу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На нашу думку, визначення сутності поняття "інтелектуальний капітал" варто почати з розкриття сутності таких базових понять, як "інтелект" та "капітал".

У довідковій літературі поняття "інтелект" (від лат. intellectus — пізнання, розуміння, розум) трактується як

здатність до здійснення процесу пізнання й до ефективного рішення проблем, зокрема, при оволодінні новим колом життєвих завдань. У сучасній психології поняття "інтелект" вживається, головним чином, у теорії індивідуально-типологічних особливостей розвитку особистості [3].

Традиційно не тільки в теоретичних розробках, але навіть на рівні повсякденної свідомості, розумом (інтелектуальними здібностями) вважали, у першу чергу, не дії на основі наслідування або певного алгоритму, а самостійне придбання знань, перенесення їх у нові ситуації, оригінальне рішення проблеми. Наведемо декілька підходів до визначення сутності "інтелекту". Інтелект — це:

- вроджена якість, на відміну від здібностей, придбаних у процесі навчання (Г. Спенсер);
- здатність діяти доцільно, думати раціонально та діяти ефективно відносно навколишнього середовища (Д. Векслер);
- здатність вирішувати проблеми незапрограмованим (творчим) шляхом (С.Дж. Гулд);

— здатність до абстрактного мислення (А. Терман) [12].

У педагогіці поняття "інтелект" визначається через розумові здібності людини і означає здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати.

Далі розглянемо сутність поняття "капітал". Капітал — це:

— кошти, якими володіє підприємство для здійснення своєї діяльності з метою отримання прибутку (А. Поддєрьогін) [9];

— вартість, яка в процесі виробництва дає нову додану вартість, тобто самозростає (В. Подольська) [10];

— матеріальні, грошові і фінансові вкладення, які достатні для виконання господарсько-фінансової діяльності й створення додаткової вартості (І. Бланк) [2].

Таким чином, завдяки аналізу сутності базових понять "інтелект" та "капітал" ми можемо стверджувати, що поняття "інтелект" у складі інтелектуального капіталу насамперед уособлює людський капітал, який представлений знаннями та творчою складовою, за рахунок яких людина здатна орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід, здатна ефективно та творчо вирішувати поставлені перед нею завдання. У свою чергу, категорія "капітал" переносить на інтелектуальний капітал свою здатність створювати нову вартість у вигляді доходу чи прибутку.

На сьогодні в економічній літературі існує багато варіантів визначення сутності інтелектуального капіталу. Проаналізувавши їх, ми вважаємо за доцільне виділити такі теоретичні підходи:

- структурний;
- функціональний;
- інтелектуальний капітал як система відносин;
- інтелектуальний капітал як знання;
- інтелектуальний капітал як інтелектуальні активи (об'єкти інтелектуальної власності, нематеріальні активи);
- інтелектуальний капітал як людський капітал.

Розглянемо кожен із перерахованих підходів детальніше (табл. 1).

Представники структурного підходу розкривають сутність інтелектуального капіталу через його ключові структурні елементи. Так, визначення А. Едвінссона та М. Мелоуна [14] є досить загальним, у ньому ставиться акцент лише на актуальній проблемі оцінки інтелектуального капіталу і не пояснюється, які саме ресурси до нього відносяться. Тобто, у визначенні відсутній економічний зміст поняття. На нашу думку, для глибшого розуміння сутності інтелектуального капіталу варто було б деталізувати, які саме елементи належать до людського та структурного капіталів.

У свою чергу, К. Тейлор [13], на відміну від попереднього визначення, до основних складових інтелектуального капіталу додає інтелектуальну власність, ставлячи її на один рівень зі знаннями співробітників та організаційною структурою. Хоча, інтелектуальна власність — це скоріше результат діяльності співробітників компанії або придбані об'єкти інтелектуальної власності у вигляді патентів, ліцензій тощо. Також автор у своєму визначенні ототожнює людський капітал зі знаннями співробітників, що, на нашу думку, є занадто вузьким тлумаченням даної категорії.

Особливістю визначення, запропонованого В. Баранчевим [1], є представлення інтелектуального капіталу у вигляді піраміди, фундаментом якої є людський капітал, а всі наступні складові піраміди — це допоміжні фактори або результати діяльності людей. Проте, на наш погляд, є невдалим виокремлення такої складової, як захист ре-

зультатів творчості, адже з назви абсолютно не зрозуміло, що автор має на увазі. Доцільним було б назвати цю складову "інтелектуальною власністю", бо, наприклад, ті ж самі патенти є однією з форм захисту різних інноваційних розробок. Також варто зазначити, що така складова, як "результати задоволення споживачів", теж звучить не коректно у випадку, якщо автор хотів підкреслити зв'язок інтелектуального капіталу із зовнішнім середовищем, тому що зовнішнє середовище — це не лише споживачі послуг чи продукції підприємства, а й конкуренти, підприємства-партнери тощо.

Функціональний підхід характеризується визначенням інтелектуального капіталу через його функції та роль в економічних та суспільних відносинах. Так, наприклад О. Кендюхов [5] характеризує персоналізований капітал та капітал організації через людський і машинний інтелект. Ми вважаємо, що використання словосполучення машинний інтелект є недоречним, так як наявність інтелекту притаманна лише людині, а штучний інтелект машин, якій має на увазі автор, це ніщо інше як програмне забезпечення створене за рахунок людського інтелекту. Також у визначенні зроблено наголос на сутності капіталу як вартості, яка створює нову вартість. О. Кендюхов звертає нашу увагу на те, що інтелектуальні продукти, які знаходяться в розпорядженні підприємства, можуть бути як створені ним, так і придбані, що дозволяє стверджувати, що інтелектуальний капітал підприємства може формуватися як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх джерел.

У свою чергу, О. Стрижак [5] у своєму визначенні інтелектуального капіталу відображає лише знання та здібності людини, не приділяє увагу важливим об'єктам, які стосуються безпосередньо організації та відносин з клієнтами. Також на відміну від попередніх визначень даного підходу, у цьому серед функцій інтелектуального капіталу окрім створення додаткової вартості виділяють ще задоволення потреб суспільства та створення інноваційного потенціалу. А орієнтованість на задоволення потреб суспільства частково дає змогу розглядати інтелектуальний капітал на макроекономічному рівні.

М. Мещерякова [6] у своєму визначенні підкреслює здатність інтелектуального капіталу генерувати додаткову вартість та підвищувати конкурентоспроможність підприємства на ринку, що властиво функціональному підходу. Проте, потребує уваги той факт, що на перше місце у визначенні автором поставлено силу бренду, а потім згадується інтелектуальний потенціал співробітників. Ми вважаємо таке трактування помилковим, адже створення бренду фірми якраз є результатом використання останнього. Також варто відзначити, що у вище перерахованих визначеннях використовувалися поняття "інтелектуальний ресурс", "людський капітал", "знання", а М. Мещерякова використала термін "інтелектуальний потенціал", тим самим підкресливши здатність людського капіталу розвиватися.

Наступна група вчених досліджує інтелектуальний капітал як систему економічних відносин. Так, В. Кузьмінський [7] надає визначенню інтелектуального капіталу більш соціально-економічного характеру, визначає його як систему відносин економічних суб'єктів. Сутність інтелектуального капіталу досліджується науковцем на глобальному рівні, він наголошує на таких функціях інтелектуального капіталу, як підвищення рівня життя та розв'язання проблем нерівномірності світового та регіонального розвитку.

О. Морозов [8] на протиположності попереднім науковцям зосереджує нашу увагу навколо процесу створення і продажу результатів інтелектуальної діяльності, тобто, в даному випадку мова йде про об'єкти інтелектуальної власності, а останні є лише одним з елементів інтелектуального капіталу, тому дане визначення не можна вважати повним.

У свою чергу, В. Іноземцев, Х. Макдональд досліджують інтелектуальний капітал як знання. В. Іноземцев [4] на перше місце виносить інформацію та знання, які є з'єднуючою ланкою для всіх інших структурних елементів інтелектуального капіталу. Тлумачення інтелектуального капіталу, запропоноване Х. Макдональдом [5], є недостатньо розкритим, так як хибною є думка, що управління здійснюється лише на основі персональних та організаційних знань. Для досягнення конкурентних переваг необхідно мати достатню інформацію про контрагентів. Віднесення до інтелектуального капіталу лише знань значно звужує поняття, залишає за його межами такі об'єкти, як клієнти компанії, торговельні марки, лояльність, структура управління, які ряд дослідників також відносять до інтелектуального капіталу. Ідентифікація інтелектуального капіталу як знань спрямована передусім на визначення джерела створення інтелектуального продукту, який у подальшому, залучаючись до технологічних або комерційних процесів, стає відповідно виробничим або маркетинговим інтелектуальними активами підприємства.

Деякі дослідники, зокрема Д. Клейн, А. Прусак, Т. Андрусенко, прирівнюють інтелектуальний капітал у своїх визначеннях до нематеріальних активів, об'єктів інтелектуальної власності. На думку про те, що у визначенні Д. Клейна та А. Прусака [5] мова йде саме про інтелектуальну власність або нематеріальні активи, нас насторожують такі характеристики, як формалізованість та зафіксованість, що не є правомірним по відношенню до інтелектуального капіталу. Адже якщо свідомо сформована корпоративна культура незафіксована і неформалізована, але створює умови для реалізації творчих здібностей персоналу з метою створення нової технології або інтелектуального продукту, то ми вважаємо, що її варто відносити до елементів інтелектуального капіталу фірми. У цьому формулюванні переплітаються поняття "явні знання" та "неявні знання", які варто розглядати у контексті такого складника інтелектуального капіталу, як "людський капітал".

На нашу думку, використання Т. Андрусенко [1] категорії "нематеріальні активи" у своєму визначенні є недоцільним по відношенню до далі перерахованих складових інтелектуального капіталу. Більш точним буде замість поняття "нематеріальні активи" використати "невідчутні активи", під якими розуміються активи, що не мають фізичної натуральної форми, але наділені "невидимою цінністю" і через це приносять підприємству додатковий дохід.

Окрема група вчених ототожнює інтелектуальний капітал з людським капіталом. М. Гаджієва [11] головну роль відводить людському капіталу, а всі інші складові розглядаються автором як допоміжні фактори, за допомогою яких здійснюється перетворення людського капіталу. У своєму визначенні розкриває провідну роль людського капіталу в створенні інтелектуального капіталу й В. Супрун. В. Садовський, Є. Стеценко [11] визнають, що людський та інтелектуальний капітали, якщо вони визначаються як сукупність індивідуальних здібностей людей, є принаймні синонімами, і в цьому випадку не можна стверджувати, що інтелектуальний капітал охоплює людський.

Дослідивши всі перераховані вище підходи, ми пропонуємо таке визначення інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал — це сукупність інтелектуальних ресурсів, що представлені знаннями, професійними та особистими характеристиками людини (працівника), які взаємодіючи з інфокомунікаційними та управлінськими ресурсами підприємств під дією чинників зовнішнього середовища, перетворюються на інноваційні продукти та послуги, в результаті реалізації яких забезпечується висока конкурентоспроможність, прибутковість, зростання економічного та інноваційного розвитку економічних суб'єктів, а також задоволення суспільних потреб.

ВИСНОВКИ

Отже, на сьогодні існують різні підходи до визначення інтелектуального капіталу, серед яких можна виділити структурний, функціональний, тлумачення інтелектуального капіталу як системи відносин, як знання, як інтелектуальні активи (об'єкти інтелектуальної власності, нематеріальні активи) та як людський капітал. Значний вплив на визначення сутності досліджуваного поняття має й сутність поняття "інтелект" та "капітал". Так, "інтелект" у складі інтелектуального капіталу насамперед уособлює людський капітал, який представлений знаннями та творчою складовою, за рахунок яких людина здатна орієнтуватися у навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід, здатна ефективно та творчо вирішувати поставлені перед нею завдання. У свою чергу, категорія "капітал" переносить на інтелектуальний капітал свою здатність створювати нову вартість у вигляді доходу чи прибутку.

Подальші дослідження інтелектуального капіталу доцільно спрямувати на поглиблення вивчення його структурних елементів.

Література:

1. Баранчев В.П. Управление инновациями: учебник / Баранчев В.П., Масленникова Н.П., Мишин В.М. — М.: Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. — 711 с.
2. Бланк И.А. Управление формированием капитала / Бланк И. А. — К.: Ника-Центр, 2008. — 510 с.
3. Большая советская энциклопедия: [в 10 т.]. — М.: Советская Энциклопедия, 1972. — (Научно-документальная серия книг "Большая советская энциклопедия": в 30 т. / глав, редкол.: Прохоров А.М. (глава) [и др.]). Т. 10. — 1972. — 919 с.
4. Іноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / Іноземцев В. Л. — М.: Academia, Наука, 1988. — 640 с.
5. Кендюхов В.О. Гносеология интеллектуального капитала / В.О. Кендюхов // Економіка України. — 2003. — № 4. — С. 10—15.
6. Комаров И. Интеллектуальный капитал / И. Комаров // Персонал. — 2000. — № 5. — С. 54—62.
7. Кузьмінський В. О. Теоретичні основи інтеграції капіталів / В. О. Кузьмінський // Фінанси України. — 2003. — № 2. — С. 124—132.
8. Морозов О.Ф. Ціна думки — інтелектуальний капітал: Монографія / Морозов О.Ф. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2005. — 352 с.
9. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент: підручник / Поддєрьогін А. М. — К.: КНЕУ, 2008. — 536 с.
10. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навч. посібник / В.О. Подольська, О.В. Ярш. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 202 с.
11. Садовський В.А. Интеллектуальный капитал: сущность и основные особенности / В.А. Садовський, Е.А. Стеценко // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут": Зб. наук. праць. — Вип. "Технічний прогрес і ефективність виробництва". — Харків: НТУ "ХПІ", 2006. — № 13, Ч. 1. — С. 158—160.
12. Супрун В.А. Интеллектуальный капитал: Главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке / Супрун В.А. — М.: КомКнига, 2006. — 192 с.
13. Тейлор К. Интеллектуальный капитал / К. Тейлор // Computerworld. — 2001. — № 13. — С. 21—35.
14. Эдвинсон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании / Л. Эдвинсон, М. Мэлоун. — М.: Academia, 1999. — 434 с.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2013 р.